

Vladarskienė, R. Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje kalboje.
Taikomoji kalbotyra 2013-2014 (3), www.taikomojikalbotyra.lt

Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje lietuvių kalboje

Rasuolė Vladarskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

rasuole.vladarskiene@vgtu.lt

Anotacija

Straipsnyje remiantis Lietuvių kalbos instituto *Naujųjų skolinių duomenų bazėje 1998–2010* iš įvairių teisės dokumentų sukauptais duomenimis nagrinėjami tarptautinių žodžių naujų reikšmių radimosi polinkiai administracinėje lietuvių kalboje ir aptariamos jų tinkamumo bendrinei kalbai galimybės. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir į lietuvių kalbą ėmus versti ES dokumentus matyti anglų kalbos poveikis lietuvių administracinei kalbai. Ypač tai išryškėja nagrinėjant tarptautinių žodžių vartoseną administracinėje kalboje.

Straipsnyje atlikta tarptautinių žodžių, vartojamų administracinėje kalboje, semantinė komponentinė ir lyginamoji analizė. Aptariamos naujos tarptautinių būdvardžių ir daiktavardžių reikšmės, jų tinkamumas administracinei kalbai. Didesnes galimybes įsitvirtinti administracinėje (taip pat ir bendrinėje) kalboje turi tarptautiniai būdvardžiai, kurie naujomis reikšmėmis plinta apskritai, jei tarptautiniai būdvardžiai naujomis reikšmėmis vartojami tik pastoviuose žodžių junginiuose, tokios naujos reikšmės nėra labai perspektyvios. Tarptautinius daiktavardžius naujomis reikšmėmis pagal tinkamumą administracinei kalbai būtų galima skirti į tris grupes: 1) reikalingi žodžiai naujomis reikšmėmis, nes nėra kitų tikslių atitikmenų; 2) vartosenoje vyksta tarptautinio žodžio nauja reikšmė ir lietuviško atitikmens konkurencija, nes atitikmens reikšmė nėra visiškai tapati; 3) žodžiai su paviršinėmis naujomis reikšmėmis, kai yra sinoniminių žodžių tai reikšmei pažymėti.

Raktažodžiai: tarptautiniai žodžiai, žodžių reikšmės, administracinė kalba, vertimas.

Key words: internationalisms, word meaning, administrative language (style), translation.

1. Tarptautiniai žodžiai ir administracinė lietuvių kalba

Visos Europos kalbos turi tarptautinių žodžių, liudijančių apie kultūrinius europiečių ryšius. Tikslios šios skolinių grupės apibrėžties lietuvių kalbotyros darbuose iki šiol nepateikiama.

Neabejojama tik dėl pagrindinio tarptautinių žodžių požymio – tai žodžiai, vartojami bent dviejose didžiųjų tautų kalbose. Kiti požymiai galėtų būti laikomi šalutiniais: dažnai pabrėžiama sąsaja su klasikinėmis kalbomis (Vaicekauskienė 2004: 12); šių žodžių tinkamumas bendrinei kalbai, bendrų mokslo, technikos, meno, visuomenės gyvenimo ir kitų reiškinių įvardijimas (Gaivenis 1990: 207; Pupkis 2005: 251; Jakaitienė 2009: 233). Dar vienas tyrėjų iškeliamas tarptautinių žodžių požymis, kad tai esą tam tikri terminai (Pupkis 2005: 251). *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (2008: 547) tarptautiniai žodžiai apibūdinami dar ir norminamuoju aspektu – kaip bendrinei kalbai priimtini (nelaikomi barbarizmais) skoliniai, kurių svetimą kilmę aiškiai patvirtina bent dalis svarbiausių tarptautinio bendravimo (arba ir klasikinių) kalbų ir kurie neturi neabejotinų skolinimo iš kurios nors gretimos kalbos pėdsakų.

Lietuvių kalbininkų darbuose tarptautiniai žodžiai daugiausiai tiriami kilmės ir norminamuoju aspektu. Laikoma, kad šis skolinių sluoksnis yra norminės ir nenorminės leksikos riba; jei tarptautiniai žodžiai turi tinkamų lietuviškų atitikmenų, siūloma rinktis lietuvišką, tiesa, įvertinant tai, kad skolinys gali turėti keletą reikšmių, ir ne visoms lietuviškas atitikmuo tinka (Skardžius 1998: 437; Mikulėnienė 2004). Dar griežtesnė nuostata dėl tarptautinių žodžių vartojimo teisės aktuose įrašyta Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatyme (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 41–991): „Tarptautiniai žodžiai vartojami tik tada, kai lietuvių kalboje nėra šių žodžių atitikmenų“. Vis dėlto iš dokumentų kalbos matyti, kad ši nuostata tik deklaratyvi, jos nėra griežtai laikomasi.

Tarptautinių žodžių reikšmių kitimo problema lietuvių kalbotyroje gvildinti pradėta nelabai seniai: Jonas Klimavičius (2004) aptarė kelių tarptautinių žodžių skirtingų reikšmių skolinimąsi įvairiais laikotarpiais. Apie bendrinei kalbai nepriimtinas naujas kai kurias tarptautinių žodžių reikšmes rašė Vida Rudaitienė (2006, 2007), Rasuolė Vladarskienė (2004). Naujesnių išsamesnių tyrimų apie administracinės kalbos¹ skointą terminiją nėra, plačiau nagrinėjama kitų sričių terminija, pvz., Angelė Kaulakienė (2009: 177) aptardama fizikos terminijos raidą teigia, kad „trečiuoju fizikos terminijos tarpsniu angliški ir vokiški skoliniai nustelbia ankstesniųjų fizikos terminijos tarpsnių lotyniškos ir graikiškos kilmės terminus“. Čia teikiamas straipsnis būtų vienas iš pirmųjų, užpildančių tarptautinių žodžių daugiareikšmiškumo tyrimų administracinėje kalboje spragą.

¹ Administracinės kalbos skolinių dažnį tyrė Vida Žilinskienė (2003).

Straipsnio tikslas – remiantis *Naujųjų skolinių duomenų bazėje 1998–2010* (toliau – NSDB) iš įvairių teisės dokumentų sukauptais duomenimis nustatyti naujų tarptautinių reikšmių radimosi polinkius administracinėje lietuvių kalboje ir aptarti jų tinkamumo bendrinei kalbai galimybes². Pagrindiniai NSDB šaltiniai, iš kurių rinkti tarptautiniai žodžiai, tai dokumentai, įtraukti į Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų bazę (toliau – SB) ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės aktų ir kitų viešų dokumentų bazę „EUR-Lex“. Duomenys į NSDB rinkti iš administracinio stiliaus juridinio postilio tekstų: ES institucijų dokumentų vertimų ir Lietuvoje rengiamų valstybės dokumentų (įstatymų, Vyriausybės nutarimų, įvairių ministerijų ir kitokių valstybės institucijų vadovų įsakymų), į kuriuos gali būti perkeltos ES dokumentų formuluotės. Tai viena iš prižiūrimiausių lietuvių kalbos vartojimo sričių³ ir ryškiausiai reprezentuojanti administracinę kalbą (todėl straipsnyje vartojamas apibendrinamasis terminas *administracinė kalba*, nors duomenys daugiausia rinkti iš teisės aktų, bet rinkta ir iš teisės aktų projektų, teismų dokumentų ir kitokių viešų dokumentų). Šioje srityje atsiradusi naujovė turi galimybių plisti apskritai bendrinėje kalboje. Plitimo būdai gali būti du: žiniasklaidai komentuojant priimtus dokumentus naujovė gali įsitvirtinti bendrojoje vartosenoje, o specialiojoje vartosenoje naujovė gali įsitvirtinti tų dokumentų reglamentuojamoje konkrečioje (pvz., transporto ar finansų) srityje, o vėliau patekti į rengiamus terminų žodynus.

Tarptautinių žodžių naujų reikšmių plitimo pagrindinė priežastis ta pati kaip ir žodžių skolinimosi apskritai – tai poreikis įvardyti naujus daiktus, asmenis, vietas, sąvokas (Vaicekauskienė 2007: 35). Kalbininkai, tiriantys žodžių skolinimosi procesus, atkreipia dėmesį tarptautinių žodžių semantinių laukų skirtingose kalbose skirtumus. „Tarptautinių žodžių reikšmės daugelyje kalbų taip pat sutampa arba yra artimos <...> Tačiau pasitaiko, kai šių bendros kilmės žodžių semantikos bendrumas yra gana reliatyvus. Jei žodis kurioje nors kalboje yra daugiareikšmis, tarptautinė gali būti toli gražu ne kiekviena jo reikšmė“. (Jakaitienė 2009: 231). Paprastai tarptautinis žodis kalbose pirmiausia plinta viena reikšme, kitos reikšmės gali būti skolinamos vėliau. Kartais naujos tarptautinių žodžių reikšmės turi mažai semantinio bendrumo su pagrindine reikšme, tokie tarptautiniai žodžiai atrodo kaip pirmą kartą patekę į kalbą (plg. Klimavičius 2004).

² Daugiau apie šią duomenų bazę žr. šio žurnalo numerio įvadiniam straipsnyje, Vaicekauskienė 2013, plačiau apie galimą bazės duomenų naudojimą teikiant norminamąsias rekomendacijas žr. Vaicekauskienė 2008.

³ Valstybės dokumentų kalbos taisyklingumą reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas (Valstybės žinios, 1995, Nr. 41–991), taip pat įgyvendinant Valstybinės kalbos įstatymą sukurta kalbos specialistų priežiūros sistema.

Žodžių ir naujų jų reikšmių skolinimosi procesą administracinėje lietuvių kalboje paskatino nekalbiniai veiksniai – dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje į lietuvių kalbą ėmus versti ES dokumentus, anglų kalbos poveikis lietuvių administracinei kalbai darosi akivaizdus. Pirmiausiai naujos tarptautinių žodžių reikšmės, siekiant kuo tiksliau perteikti originalo kalbos formą, atsiranda dokumentų vertimuose, kai vertėjas vertime palieka tarptautinį žodį, nesigilindamas į jo reikšmę; vertimo teorijoje tokie žodžiai vadinami *netikrais vertėjo draugais* (pranc. *faux-amis*, angl. *false friends*), nes jų forma apgauna neatidų vertėją. Vėliau nauja reikšmė vartojamas tarptautinis žodis pereina į Lietuvoje rengiamus dokumentus, iš ten gali patekti ir į kitas kalbos vartojimo sritis. Pavyzdžiui, *donoras* reikšmė „finansinis rėmėjas“ atsirado lietuviškuose ES dokumentų vertimuose 2004 m., plg. lietuvišką ES dokumento vertimą ir anglišką originalą: *palyginti su kitomis pagrindinėmis donorėmis*⁴, *tokiomis kaip JAV / response vis-à-vis the other main donors such as the USA* (EUR-lex, 2004-09-29). Vėliau lietuviškuose dokumentuose pradėta vartoti *valstybė donorė*. Pačiuose ES institucijų dokumentuose (jie buvo pagrindas kitų lygmenų vėlesniems dokumentams) *donor country* atsirado jau 2000 m.⁵. Kitas pavyzdys – terminas *tarptautinis transporto koridorius* (*koridoriaus* reikšmė „siauras žemės ruožas“) pavartotas Valstybės investicijų 2000–2002 metų programoje (SB, 1999-12-03), remtasi ang. *transport corridors*, plg. vertimą *Transporto koridorius – Europa, Kaukazas, Centrinė Azija / Transport Corridor Europe Caucasus Central Asia* („EUR-Lex“, 1999-12-11). Terminų žodynuose, o iš jų ir TB įvairūs *koridoriai* atsirado vėliau, plg.: *orlaivio kilimo koridorius*, *oro koridorius*, *sraigtasparnių koridorius*; *inžinerinių komunikacijų koridorius*; *žaliasis koridorius*.

2. Tarptautinių žodžių semantikos pokyčiai administracinėje kalboje

Kaip jau minėta, tarptautiniai žodžiai dažnai į besiskolinančią kalbą ateina kaip terminai, pavadinantys naujas sąvokas. Toliau tarptautiniai žodžiai bus tiriami pagal kalbos dalis remiantis terminų struktūra (terminai gali būti vientisiniai (vienažodžiai) ir sudėtiniai (pastovūs žodžių junginiai), todėl tarptautinius žodžius galima tirti kaip atskirus terminus ar pagrindinį junginio dėmenį (daiktavardžius) ir galima tirti apibūdinamuosius sudėtinio junginio dėmenis, iš NSDB duomenų matyti, kad ryškiausia jų dalis – būdvardžiai.

⁴ Pateikiant ilgesnius pavyzdžius aptariamai žodžiai juose paryškinami.

⁵ European Commission. Proposal for a Council Decision concerning the approval of an agreement in the form of an exchange of letters between the Community and each of the EFTA countries that grants tariff preferences under the GSP (Norway and Switzerland), providing that goods originating in Norway or Switzerland shall be treated on their arrival on the customs territory of the Community as goods with content of Community origin (reciprocal agreement), 22/09/2000 (EUR-lex).

Toliau bus atlikta NSDB tarptautinių žodžių, vartojamų administracinėje kalboje, semantinė komponentinė ir lyginamoji analizė. Siekiant atskleisti vartosenos polinkius, nagrinėti pasirinkti patys ryškiausi atvejai. Bus lyginama su tarptautinių žodžių žodynuose, Lietuvos Respublikos terminų banke (toliau – TB), Europos Sąjungos žodyne „Eurovoc“ (toliau – EV), Daugiakalbės Europos Sąjungos terminų bazėje (toliau – IATE) pateikta informacija (žr. šaltinių sąrašą straipsnio pabaigoje).

2.1. Tarptautinių būdvardžių naujos reikšmės

Patys aiškiausi naujų žodžių reikšmių skolinimosi atvejai, kai verčiamas pastovus žodžių junginys, dažniausiai sudėtinis terminas, kurio pagrindinį dėmenį apibūdinantis žodis yra tarptautinis būdvardis. Vieni tarptautiniai būdvardžiai, kurie įeina į sudėtinius terminus, tik pastoviuose junginiuose ir vartojami, kiti naujomis reikšmėmis vartojami apskritai. Taip neretai susidaro neįprasti žodžių junginiai, atsiranda naujoviška jų pagrindiniu žodžiu įvardijamo dalyko požymių raiška.

Aptarsime keletą ryškiausių tokių atvejų.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (toliau – DLKŽ) būdvardis *humanitarinis*, -ė apibūdinamas kaip „susijęs su mokslais, tiriančiais žmogų ir kultūrą: *humanitariniai mokslai*“ (taip pat apibūdintas ir TTŽ 2007). Tik šia reikšme ilgą laiką žodis ir buvo vartotas.

Administracinėje kalboje šis būdvardis šiandien vartojamas nauja reikšme, pvz.: *humanitarinė krizė*, *humanitarinė operacija*, *humanitarinė organizacija*, *ekstremali humanitarinė padėtis*, *humanitarinė pagalba*, *humanitariniai poreikiai*, *humanitarinės priežastys*, *humanitariniai reikalai*, *humanitarinė sistema*, *humanitarinė teisė*, *humanitarinė veikla* (NSDB).

Ši nauja reikšmė pateikiama TTŽ 2001 ir TTŽ 2013: *humanitarinis* „susijęs su rūpinimusi žmogumi, jo poreikiais, siekimu žmonių gerovės“. Vis dėlto iš minėtų terminų vartosenos dokumentuose matyti, kad apibrėžtį reikėtų tikslinti, ji yra per plati, nes kalbama ne apskritai apie rūpinimąsi žmonių poreikiais, bet apie rūpinimąsi žmonių gyvybiniais poreikiais esant ekstremaliai padėčiai. Taip pat reikėtų skirti du atspalvius, kai šiuo žodžiu apibūdinama *pagalba*, *organizacija*, *veikla* (tai, kas pasižymi rūpinimusi žmogumi) ir *padėtis*, *krizė* (tai, kas yra to rūpinimosi priežastis). Kitas

klausimas, ar tokia žodžio reikšmė yra būtina, ji tik kartoja tai, ką galima pažymėti kitais tarptautiniais (*humaniškas, humanistinis*) ar lietuviškais būdvardžiais, pvz., *žmogiškoji pagalba, gyvybiniai poreikiai*.

Akivaizdus naujų reikšmių įsigalėjimo atvejis yra ir antoniminiai būdvardžiai *horizontalus, -i; vertikalus, -i*. Ilgą laiką šie tarptautiniai būdvardžiai buvo vartojami tik fizinei daiktų padėčiai apibūdinti: *horizontalus* „lygiagretus su horizontu, gulsčias“ ir *vertikalus* „stačias, statmenas“ (DLKŽ, TTŽ 2001). Šiuo metu anglų kalboje jų reikšmių yra ir daugiau⁶, ir jos per vertimus atėjo į lietuvių kalbą. TTŽ 2001, TTŽ 2013 pažymėtos šių būdvardžių naujos reikšmės: *horizontalus, -i* „to paties lygmens“, *vertikalus, -i* „apimantis skirtingus lygius, lygmenis“. TTŽ 2007 būdvardžio *horizontalus, -i* nauja reikšmė nurodyta, o *vertikalus, -i* – ne. Dokumentuose šie būdvardžiai dažniausiai ir vartojami antonimiškai, t. y. žodžių junginiai paprastai sudaromi su abiem būdvardžiais: *horizontalioji / vertikalioji direktyva; horizontalieji / vertikalieji teisės aktai; horizontaliosios / vertikaliosios taisyklės; horizontalus / vertikalus požiūris; horizontalieji / vertikalieji klausimai; horizontalioji / vertikalioji priemonė; horizontalus / vertikalusis poveikis*. Kaip matyti, dažniausiai šie būdvardžiai vartojami įvairiems dokumentams, svarstomiems dalykams ar nuostatomis apibūdinti. Tačiau neretai jais apibūdinami ir įvairūs procesai ar ypatybės: *horizontalusis / vertikalusis apribojimas, horizontalusis / vertikalusis bendradarbiavimas, horizontalioji / vertikalioji integracija, horizontalus / vertikalus judumas, horizontalus / vertikalusis koordinavimas, horizontalusis / vertikalusis sujungimas, horizontalusis / vertikalusis susitarimas, horizontalusis / vertikalusis vertinimas*. Pažymėtina, kad šie tarptautiniai būdvardžiai vartojami ir kitose kalbose toms pačioms reikšmėms žymėti, pavyzdžiui, latvių *horizontāls, vertikāls*; prancūzų *horizontal, vertical*; vokiečių *horizontaler, verticaler*; italų *orizzontale, verticale* (IATE). Būdvardžiai *horizontalus, -i; vertikalus, -i* naujomis reikšmėmis jau įsitvirtino lietuvių kalboje, tai patvirtina ir šių reikšmių įtraukimas į tarptautinių žodžių žodynus, ir vartosenos paplitimas visoje bendrinėje kalboje.

⁶ *horizontal* being at or involving the same level of a hierarchy: *horizontal class loyalties*; uniform; based on uniformity: *horizontal expansion of the international community*; combining firms engaged in the same stage or type of production: *a horizontal merger* (OD); *vertical* involving different levels or stages of a hierarchy or process; involving all the stages from the production to the sale of a class of goods: *we need more vertical cooperation between manufacturers and service providers*; (especially of the transmission of disease or genetic traits) passed from one generation to the next: *vertical transmission of HIV infection* (OD).

Teis tarptautiniai būdvardžiai atrodo nelabai tinkamai parinkti, kai jais žymimos ypatybės suteikiamos tiems dalykams, kurie tų požymių negalėtų turėti. Pavyzdžiui, DLKŽ nurodoma, kad būdvardžio *intelektualus*, *-i* reikšmė „paremtas intelektu, protinis“; panašiai jis apibūdinamas ir TTŽ 2001, TTŽ 2007, TŽŽ 2013, plg. „paremtas ar pasižymintis intelektu, susijęs su intelektu“. Tiesa, terminologai pateikia tikslesnį reikšmės apibūdinimą. Kazimiero Gaivenio nuomone, paprastai šiuo būdvardžiu apibūdinama vidinė savybė, būdinga žmogui, o produktai negalintys būti intelektualūs; jei reikia nurodyti sąsają su intelektu, tam tinka būdvardis *intelektinis*, taigi turėtų būti ne *intelektualūs*, o *intelektiniai produktai* (Gaivenis 1996). Tačiau dokumentų tekstuose galime rasti ir *intelektualųjį automobilį, intelektualiąją įrangą, intelektualiuosius skaitiklius* ir kitokius protingus daiktus. Taip pat vartojama *intelektualioji aplinka, intelektualioji energetika, intelektualiosios priemonės, intelektualusis stebėjimas, intelektualiosios technologijos, intelektualiosios transporto sistemos* (NSDB). Visais šiais atvejais būdvardis *intelektualus*, *-i* vartojamas reikšme „pažangus, kuriam naudojamos pačios naujausios technologijos“, vietoj jo labiau tiktų atitikmenys *pažangus*, *-i; intelektinis*, *-ė: pažangioji transporto sistema* (EV); *pažangi energetika* (IATE), *intelektinis ginklas* (TB), *intelektinis tinklas* (TB), *intelektinė transporto sistema* (TB).

Kitas panašus pavyzdys – dokumentų, kuriuose reglamentuojamas energijos naudojimo efektyvumas, verstiniai junginiai *pasyvusis namas, pasyvusis pastatas*. Juose būdvardis *pasyvus* vartojamas reikšme „naudojantis labai mažai energijos“, plg. *Kadangi pastatams tenka 40 % viso galutinio energijos suvartojimo, efektyviai skatinant taikyti „pasyviųjų namų“ statybos standartus šiame didžiausiame galutinio energijos vartojimo sektoriuje galėtų pavykti sutaupyti labai daug energijos* (EUR-lex).

TTŽ 2001, TTŽ 2007, TTŽ 2013 būdvardžio *pasyvus*, *-i* nurodomos tokios reikšmės: 1. „neveiklus, abejingas aplinkai, neturintis savarankiškumo, nejudrus“; 2. chem. „atsparus cheminiams veiksniams, chemiškai neaktyvus“. Tai ypatybės, kurias gali turėti ir gyvos būtybės, ir negyvi daiktai ar medžiagos, kurie gali judėti ar dalyvauti kokiuose nors procesuose. Tačiau stātiniams objektams lietuvių kalboje ši ypatybė iki šiol nebuvo priskiriama. Tradiciškai vertinant, minėtame sakinyje ir kitais panašiais atvejais namą derėtų vadinti *tausiu, energetiškai efektyviu* ar pagaliau *pasyviosios energijos namu*.

Perviršinis būtų ir į sudėtinį terminą įeinantis būdvardis *satelitinis*, *-ė* kalbant apie renginius reikšme „kuris vyksta kartu, yra susijęs, būna greta“. Vietoj jo galėtų būti terminologizuojami

lietuviški žodžiai *gretimas, susijęs, lydimasis*, pvz., vietoj *konferencijos satelitinis seminaras* (SB) galėtų būti *lydimasis seminaras*.

Šiuo atveju istoriškai galima labai aiškiai atsekti reikšmių kitimą ir jų sąsają, nes *satelitas* senovės Romoje buvo ginkluotas samdinys, lydintis šeimininką. TTŽ 2013 šalia šios reikšmės nurodomos dar keturios: „2. Perkeltinė r. svetimos valios vykdytojas, bendrininkas, talkininkas; 3. valstybė, formaliai nepriklausoma, bet faktiškai pavaldi stipresnei valstybei; 4. techn. planetinės pavaros kumpliariatis, kuris sukasi apie centrinį kumpliariatį; 5. astr. palydovas“. Visos šalutinės reikšmės glaudžiai susijusios su pagrindiniu šio daugiareikšmio žodžio požymiu – lydėjimu, buvimu greta, susijusiu su pavaldumu. Iš minėtų lietuviškųjų pakaitų ši požymį turėtų *lydimasis*.

2.2. Naujos tarptautinių daiktavardžių reikšmės

NSDB galima aiškiai išsiskirti grupę tarptautinių daiktavardžių, kurių naujos reikšmės turi tą patį semantinį komponentą, kaip ir jau lietuvių kalboje įsitvirtinusios reikšmės.

Kai žodžio reikšmės yra gana artimos, gali kilti klausimas, ar nauja reikšmė pasiskolinta, ar tai lietuvių kalboje įvykęs reikšmės perkėlimas. Tokie atvejai yra diskutuoti, suprantama, kad tai tiksliai nustatyti yra sunku, tačiau atsižvelgiant į per vertimus patiriamą anglų kalbos poveikį tikimybė, jog nauja tarptautinio žodžio reikšmė pasiskolinta – didžiulė.

Daugeliu tokių atvejų įvertinti naujos reikšmės reikalingumą lietuvių kalboje gana keblu. Iš tiesų, jei vienos tarptautinio žodžio reikšmės jau įsitvirtino, tai kodėl reikėtų stabdyti kitų reikšmių plitimą. Bet administracinėje kalboje yra gana aiškus kriterijus, tai jau minėta nuostata, kad teisės aktuose tarptautiniai žodžiai vartojami tik tada, kai lietuvių kalboje nėra šių žodžių atitikmenų. Vadinasi, jeigu tarptautiniam žodžiui nauja reikšmė yra tinkamas lietuviškas atitikmuo, jo vartojimo ta reikšme nereikėtų skatinti.

Tai galėtų būti tik bendroji nuostata, tačiau kiekvienu atveju reikėtų vertinti atskirai. Kai kurios naujos tarptautinių žodžių reikšmės lietuvių kalboje gali gerai, ypač kai nauja tarptautinio žodžio reikšmė atsiranda todėl, kad nėra tikslaus lietuviško atitikmens naujai sąvokai pavadinti. Pavyzdžiui, žodis *donoras* dokumentuose paplito reikšme „tas, kuris teikia finansinę paramą ar kitokią pagalbą“, plg.: *Valstybė donorė* – valstybė, teikianti paramą besivystančioms valstybėms (SB); *Atstovaujamasis bendradarbiavimas yra praktinis susitarimas, pagal kurį vienas donoras*

(pagrindinis **donoras**) yra įgaliotas veikti vieno ar kelių kitų **donorų** (atstovaujamųjų **donorų** arba „tyliųjų partnerių“) vardu (EUR-lex). Šiuo atveju nauja žodžio reikšmė yra susijusi su pagrindine reikšme „žmogus, duodantis perpilti kitam žmogui (ligoniui) kraujo, transplantuoti audinių ar organų“, ji išlaiko neatlygintino dovanojimo požymį. Prireikus, galėtų būti vartojamas atitikmuo (*finansinis*) rėmėjas.

Kartais daugiareikšmio žodžio reikšmė perkeliama materialaus daikto požymius priskiriant nematerialiam dalykui. Pavyzdžiui, *inkubatorius* TŽŽ 2001, TŽŽ 2007, TŽŽ 2013 apibūdinamas kaip skirtingose srityse vartojamas terminas, plg.: žemės ūkyje – „perėtuvas“ ir medicinoje „šildomas įrenginys neišnešiotiems kūdikiams arba silpniems naujagimiams laikyti“. Terminų banke nurodoma dar viena šio termino reikšmė biomedicinos srityje – „aparatas mikroorganizmų kultūroms auginti“. Visiems šiems terminams bendra tai, kad jie žymi tam tikrus aparatus, kuriuose sudaromos išskirtinai geros sąlygos gyvybei tarpti. Teisės aktuose atsirado ir kitokių inkubatorių. Lietuvos Respublikos smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatyme aprobuotas terminas *verslo inkubatorius*, kuris apibūdinamas kaip „viešoji įstaiga, <...> kurios tikslas – telkiant viešąsias paslaugas verslui, sumažinti verslą pradedančių įmonių veiklos riziką ir padėti joms įsitvirtinti rinkoje, taip pat skatinti smulkiojo ir vidutinio verslo subjektų veiklos plėtrą“. Panašia reikšme vartojamas ir *menų inkubatorius*. Šiuo atveju įrenginiams būdingas požymis „išskirtinai geros sąlygos tarpti“ perkeltas institucijai; toks metaforinis reikšmės perkėlimas pabrėžia tos institucijos pobūdį, kuris asocijuojasi su lengvatomis ir pagerintomis sąlygomis.

Administracinėje kalboje dėl vertimų poveikio atsirado ir nauja žodžio *prioritetas* reikšmė. TŽŽ 2001, TTŽ 2013 nurodytos 4 šio žodžio reikšmės: „1. ko nors pirmumas (dažn. laiko atžvilgiu; pvz., atradėjo, išradėjo prioritetas); 2. pirmenybinė kokio nors akto, įstatymo, nuostatų, taisyklių reikšmė; 3. eiliškumas, kuriuo vykdomos operacijos, procesai, skirstomi ištekliai; 4. pirmenybė; tai, kas laikoma svarbiausiu dalyku“. Kaip matyti, pagrindinė žodžio reikšmė iki šiol buvo „pirmumas“, kita būdinga reikšmė „eiliškumas, kai aiškiai atskleidžiama eigos seka“. Pradėtas vartoti junginys *prioritetų sąrašas* išplėtė iki šiol žinotą reikšmę: *prioritetas* čia suprantamas kaip pačių svarbiausių dalykų grupė. ES dokumentuose prioritetais vadinamos svarbiomis laikomos veiklos sritys ir jos gali būti skaičiuojamos, plg.: **BPD** [Bendrojo programavimo dokumento] **prioritetas** – vienas iš strategijos, įteisintos BPD, **prioritetų**, kuriam numatytos ES struktūrinių fondų, bendrojo finansavimo ir kitų šaltinių lėšos, nustatyti konkretūs tikslai ir parengtos įgyvendinimo priemonės (SB). Tokia reikšmė *prioritetas* administracinėje kalboje jau plačiai vartojamas, plinta ir bendrinėje

vartosenoje, plg. *L. Jakimavičius atskleidžia Lietuvos kultūros politikos **prioritetus*** (sakinyis iš tinklaraščio).

Kitais atvejais gali konkuruoti lietuviškas atitikmuo ir tarptautinio žodžio nauja reikšmė. Vienas iš tokių atvejų – tarptautinio žodžio *emisija* reikšmė „ko nors (paprastai teršalų) išmetimas į orą“ konkurencija su lietuviškais atitikmenimis *išmetimas (į orą)*, *išleidimas*, *teršimas*. Tai labai akivaizdžiai parodo Seimo komiteto išvada dėl galiojančio įstatymo pakeitimo projekto, kurioje nurodoma, kad projekte tarptautinį terminą vienoje dokumento vietoje siūloma keisti lietuvišku atitikmeniu, tačiau kartu pažymima, kad kitur gali būti vartojamas ir tarptautinis žodis, ir kiti lietuviški atitikmenys: *Projektu siūloma terminą „Teršalų emisija“ keisti į „Teršimas“ (įstatymo 1 straipsnio 14 punktą), teršimą apibrėžiant kaip teršalų išmetimą (išleidimą, paskleidimą). Tačiau tik iš dalies siūloma keisti įstatymo 6 straipsnio 2 dalies 8 punktą vietoje naujai apibrėžto „teršimo“ termino vartojant taip pat ir „teršalų išmetimo (išleidimo, paskleidimo)“ ir „teršalų emisijos“ terminus. Įstatymo 19 straipsnio 4 dalyje taip pat vartojamas „Teršalų emisijos“ terminas, kurio keisti nėra siūloma, tas pats pasakytina ir apie įstatymo 26 straipsnio 2 dalyje siūlomą vartoti terminą „teršalų išmetimas (išleidimas, paskleidimas)“ (SB). Ši reikšmė nėra labai nutolusi nuo TTŽ 2001, TTŽ 2007, TTŽ 2013 nurodytų reikšmių, kurių vienas iš požymių yra „paskleidimas“. Terminų banke pateikiami abu – su tarptautiniu ir lietuvišku dėmeniu – terminai, kaip pagrindinis nurodomas terminas *teršalų išmetimas*.*

Konkuruoja ir tarptautinis žodis *paketas* su jo vieną reikšmę apibūdinančiu žodžiu *rinkinys*. Pagrindinė tarptautinio žodžio reikšmė „siunčiamų, gabenamų, kraunamų daiktų ryšulys“ (TTŽ 2001, TTŽ 2013), vėliau atsirado ir šalutinių reikšmių, kai materialių daiktų fizinio surišimo į ryšulį reikšmė buvo perkelta glaudžiai susijusiems dalykams, kurių materialumas ne visai apčiuopiamas, pvz., *akcijų paketas* ar *duomenų paketas*. Teisės aktuose *paketas* ir apibrėžiamas kaip tam tikrų abstrakčių dalykų (dažniausiai paslaugų) rinkinys, plg. *Turizmo paslaugų paketas – už bendrą kainą parduoti parengtas turizmo paslaugų rinkinys, kurį sudaro ne mažiau kaip dvi turizmo paslaugos, įskaitant transportą ir (ar) apgyvendinimą, kai paslaugų trukmė viršija parą* (SB). Terminas *turizmo paslaugų rinkinys* vartojamas ir Civiliniame kodekse, ir Turizmo įstatyme, tačiau *paslaugų paketas* dažnesnis ES dokumentų vertimuose. Kuris iš konkuruojančių terminų įsigalės, parodys laikas.

Kai kurias naujų tarptautinių žodžių reikšmės gali pakeisti vartosenoje įsitvirtinę žodžiai. Pavyzdžiui, TTŽ 2001, TTŽ 2013 termino *architektūra* nurodomos trys reikšmės: „1. meno šaka; erdvinės žmogaus aplinkos formavimas, statinių ir jų kompleksų projektavimas bei statyba; 2. pastato kompozicija, meninis pobūdis; 3. kompiuterinės sistemos log. sandaros visuma“. TŽŽ 2007 šalia jų pateikia dar vieną „statiniai, jų kompleksai ar ansambliai“. Šios reikšmės įprastos ir visuotinai vartojamos, tačiau dokumentuose atsiranda ir nauja reikšmė „sudaromųjų dalių išsidėstymas ir santykis“, paprastai šia reikšme vartojamas žodis *architektūra* lengvai pakeičiamas atitikmenimis *struktūra*, *sandara*: *Šiame memorandume pateikiami konkretūs Beneliukso pasiūlymai dėl to, kokia turėtų būti ES institucijų architektūra* (plg. *struktūra* – R. V.). *Ši architektūra* (plg. *struktūra* – R. V.) turi būti efektyvi, demokratiška ir leidžianti išsiplėtusiai Europos Sąjungai siekti savo tikslų (EUR-lex).

Administracinėje kalboje neįsitvirtino tarptautinis žodis *observatorija* reikšme „stebėjimo tarnyba“. Įprasta, kad šis žodis reiškia mokslo įstaigą, kuri stebi ir tiria kosmoso objektus, Žemę ir įvairius reiškinius Žemėje (TTŽ 2001, TŽŽ 2013). TTŽ 2007 pateikia šiek tiek siauresnę reikšmę: tokios įstaigos „aikštelė su įrenginiais arba pastatas, kuriame tokia aikštelė yra“. *Rinkų observatorija* plačiau nepaplitę, nors jos veiklą ir buvo mėginama apibrėžti: *Observatorijos veikla bus susijusi su naftos, gamtinių dujų ir elektros energijos sektoriais* (EUR-lex). Kituose dokumentų vertimuose vartojamas įprastų tarptautinių žodžių junginys naujai steigiamai institucijai pavadinti, plg. *Suinteresuotųjų šalių siūlymu, Komisija galėtų atlikti tam tikrą vaidmenį šioje srityje ir įsteigti specialųjį centrą* (angl. *observatory*), *remdamasi turima bendrąja patirtimi rinkti, derinti ir naudoti statistiką ES lygmeniu* (EUR-lex).

Kartais reikia atsižvelgti ir į tarptautinio žodžio pavartojimo kontekstą. Pavyzdžiui, TTŽ 2013 nurodomos dvi žodžio *ambasadorius* reikšmės „aukščiausias diplomatinio atstovo rangas; tą rangą turintis asmuo užsienio valstybėje“. Anglų kalboje šis žodis vartojamas reikšme „a representative or promoter of a specified activity, plg. *he is a good ambassador for the industry*“ (OD). Panašia reikšme šis žodis vartojamas ir verstiniuose teisės aktuose, plg. *Raginti menininkus ir intelektualus („kultūros ambasadorius“) reikšti nuomonę Europos lygmeniu* (EUR-lex). Čia žodis *ambasadorius* vartojamas reikšme „atstovaujantis kieno nors ar kokiems nors interesams“, vietoj jo galėtų būti lietuviški žodžiai *atstovas*, *pasiuntinys*. Tačiau kartais šis naujasis skolinys gali suteikti reikiamą kažko svarbaus, aukštesnio rango konotaciją, plg. *Mokslininkai, išsilavinimą gavę ir Europoje, ir trečiosiose šalyse, arba susiję per įvairius tinklus, atliks tarptautinio*

bendradarbiavimo ambasadorių vaidmenį (EUR-lex). Čia sąsaja su pagrindine žodžio reikšme suteikia pasakymui svarumo. Taigi kartais laisvesniuose dokumentų žanruose įmanomas metaforinis reikšmės perkėlimas, nors tai administracinei kalbai ir nėra labai būdinga.

Išvados

Polinkis skolintis ne tik naujus tarptautinius žodžius, bet ir naujas reikšmes administracinėje kalboje yra gana ryškus, jį paspartino Europos Sąjungos dokumentų vertimai ir administracinei kalbai būtinas kuo tikslesnis reikšmės perteikimas.

Aiškūs naujų žodžių reikšmių skolinimosi atvejai, kai verčiamas pastovus žodžių junginys, dažniausiai sudėtinis terminas, kurio pagrindinį dėmenį apibūdinantis žodis yra tarptautinis būdvardis. Vieni tokie tarptautiniai būdvardžiai naujomis reikšmėmis tik pastoviuose junginiuose ir vartojami (pvz., *pasyvusis namas, satelitinis seminaras*), tokios naujos reikšmės nėra labai perspektyvios; kiti naujomis reikšmėmis plinta apskritai (pvz., *humanitarinė krizė, operacija, padėtis* ir pan.; *horizontalusis / vertikalusis bendradarbiavimas, susitarimas, vertinimas* ir pan.), tokios reikšmės įsitvirtina bendrinėje kalboje.

Tarptautinius daiktavardžius naujomis reikšmėmis pagal tinkamumą administracinei kalbai būtų galima skirti į tris grupes:

- 1) reikalingi žodžiai naujomis reikšmėmis, nes nėra kitų tikslių atitikmenų, nors kartais nauja reikšmė ir nelabai siejasi su pagrindine reikšme (pvz., *prioritetas, reikšmė*);
- 2) kol kas vartosenoje vyksta tarptautinio žodžio nauja reikšmė ir lietuviško atitikmens konkurencija, nes atitikmens reikšmė nėra visiškai tapati (pvz., *teršalų emisija; paslaugų paketas*);
- 3) žodžiai su perviršinėmis naujomis reikšmėmis, kai yra sinoniminių žodžių tai reikšmei pažymėti (pvz., *institucijų architektūra, rinkų observatorija*).

Kartais laisvesniuose dokumentų žanruose įmanomas metaforinis reikšmės perkėlimas, nors tai administracinei kalbai ir nėra labai būdinga. Naujos tarptautinių žodžių reikšmės iš administracinės kalbos plinta ir kitose bendrinės kalbos atmainose, kur jų vartojimas laisvesnis, ypač perkeltinėmis reikšmėmis.

Šaltiniai

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius Stasys Keinys. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Lietuvių kalbos institutas. 2011. <http://dz.lki.lt>.
- EUR-lex – Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų viešų dokumentų bazė „EUR-lex“. <http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm>.
- EV – Europos žodynas „Eurovoc“. <http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>.
- IATE – Daugiakalbė Europos Sąjungos terminų bazė IATE.
<http://iate.europa.eu/iatediff/switchLang.do?success=mainPage&lang=lt>.
- NSDB – *Naujųjų skolinių duomenų bazė 1998–2010*.
- OD – *Oxford Dictionaries*. <http://www.oxforddictionaries.com>.
- SB – Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazė. <http://www.lrs.lt>.
- TB – Lietuvos Respublikos terminų bankas. <http://www.vlkk.lt/lit/terminai>.
- TTŽ 2001 – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. Algimantas Kinderys. Vilnius: Alma littera.
- TTŽ 2007 – Vaitkevičiūtė Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. 4-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Žodynas.
- TTŽ 2013 – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorių taryba: Angelė Kaulakienė et al. Vilnius: Alma littera.

Literatūra

- Ambrazas, V. (red.). 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. 2-asis patikslintas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gaivenis, K. 1996. Intelektinė ar intelektualioji nuosavybė? *Lietuvos rytas*, 1996 m. kovo 27 d.
- Gaivenis, K. ir S. Keinys 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Jakaitienė, E. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kaulakienė, A. 2009. *Lietuvių fizikos terminijos raida*. Vilnius: Technika.
- Klimavičius, J. 2004. Seni naujieji skoliniai. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Sud. Jurgita Girčienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 90–119.
- Mikulėnienė, D. 2004. Skolinių atranka ir vertinimas „Kalbos patarimuose“. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Sud. Jurgita Girčienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 77–89.
- Pupkis, A. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Vladarskienė, R. Naudos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2013-2014 (3), www.taikomojikalbotyra.lt

- Rudaitienė, V. 2006. Dėl tarptautinių žodžių semantinių pokyčių administracinėje kalboje. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 123–133.
- Rudaitienė, V. 2007. Skoliniai socialiniame diskurse: vartoseną ir normos. *Socialinis darbas: mokslo darbai* 6(1), 145–153.
- Skardžius, P. 1998. *Rinktiniai raštai 3: Bendrinės kalbos kultūra*. Sud. A. Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaicekauskienė L. 2004. Teorinės svetimžodžių norminimo prielaidos. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Sud. Jurgita Girčienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 9–29.
- Vaicekauskienė, L. 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vaicekauskienė, L. 2008. Nauji naujųjų skolinių norminimo klausimai, *Kalbos kultūra* 81, 65–79.
- Vaicekauskienė, L. 2013. Leksikos skolinimosi poreikiai ir polinkiai *Naujųjų skolinių duomenų bazės (1998–2013) duomenimis*. *Taikomoji kalbotyra* 3, <http://taikomojikalbotyra.lt/azalijserveriai.lt/lt/2013/12/skolos-bijosi-turtu-nepadarysi-leksikos-skolinimosi-poreikiai-ir-polinkiai-1991-2013-m-rasytiniuose-tekstuose>.
- Žilinskienė, V. 2003. Administracinio lietuvių kalbos stiliaus skoliniai. *Viešoji politika ir administravimas* 4, 74–81.
- Vladarskienė, R. 2004: Dėl teisės aktų vertimo. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Sud. Jurgita Girčienė. Vilnius, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 177–187.

Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje lietuvių kalboje

Rasuolė Vladarskienė

Santrauka

Straipsnyje remiantis *Naujųjų skolinių duomenų bazėje 1998–2010* sukauptais duomenimis nagrinėjami tarptautinių žodžių naujų reikšmių radimosi polinkiai administracinėje lietuvių kalboje ir mėginama nustatyti jų dėsninumus. Administracinė lietuvių kalba yra gerai prižiūrima ir joje atsiktinių naujovių pasitaiko nedaug, tačiau nauji reiškiniai, atsiradę šioje kalbos vartojimo srityje, gali plisti ir kitose bendrinės kalbos atšakose.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir į lietuvių kalbą ėmus versti ES dokumentus matyti anglų kalbos poveikis lietuvių administracinei kalbai. Ypač tai išryškėja nagrinėjant tarptautinių žodžių vartoseną administracinėje kalboje. Pirmiausiai naujos tarptautinių žodžių reikšmės, siekiant kuo

tiksliau perteikti originalą, atsiranda dokumentų vertimuose, iš jų pereina į Lietuvoje rengiamus dokumentus, o vėliau gali patekti ir į kitas kalbos vartojimo sritis.

Straipsnyje aptariamos naujos tarptautinių būdvardžių reikšmės ir jų tinkamumas administracinei kalbai. Taip pat nagrinėjami kai kurie atvejai, kai daugiareikšmių tarptautinių daiktavardžių naujose reikšmėse aiškiai išlikęs ryšys su pagrindine žodžio reikšme. Vienos naujos tarptautinių žodžių reikšmės prigyja bendrinėje kalboje, kitas siūloma keisti lietuviškais atitikmenimis ar įprastesniais tarptautiniais žodžiais.

New Meanings of the International Words of the Administrative Lithuanian Language

Rasuolė Vladarskienė

Summary

The article refers to the data of *The Database of New Borrowings*, collected in the period of 1998–2010. An attempt is made to analyse the evolvement of new meanings of some international words and to identify the main tendencies. The Lithuanian administrative language is well maintained and innovations occur very seldom; however, if they occur, they tend to rapidly spread to other areas of standard language.

After joining the European Union, with an influx of the EU documents translated into the Lithuanian language, the influence of the English language on the Lithuanian administrative language became unquestionable. This is particularly obvious in the international words used in administrative language. First of all, new meanings of international words conveying the original language meaning appear in the translated documents, afterwards the meanings can be found in Lithuanian documents and later may also be found in other language usage areas.

The article discusses the new meanings of international adjectives and their suitability for administrative language. The paper also analyses some cases of polysemous nouns, which have preserved in their new international meanings an obvious link to the original meaning of the word. Some new meanings of international words find their place in standard Lithuanian; others are replaced by their Lithuanian equivalents or more traditional international words.

Vladarskienė, R. Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje kalboje.
Taikomoji kalbotyra 2013-2014 (3), www.taikomojikalbotyra.lt

Įteikta 2013 m. lapkričio mėn.